

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1976.1.02>

T. VARRAK

KONSERVATIIVSE PARTEI IDEOLOOGILINE JA POLIITILINE ARENG ROOTSIS

Nende ülesannete täitmisel, mis NLKP on seadnud ühiskonnateaduste ette, kuulub oluline koht kodanliku historiograafia kriitikale.¹ Nõukogude ajalookirjanduses on Skandinaaviamaade töölisliikumise ajaloo kõrval vähe käsitletud sealset kodanlikku ideoloogiat ning selle kandjate, poliitiliste parteide tegevust. Seega puudub vähegi üksikasjalisem marksistlik analüüs ühiskondlik-poliitilise elu selle külje kohta, millele töölisliikumine on vastandanud oma poliitilise programmi — ühiskonna progressiivse ümberkujundamise.

Käesolev artikkel taotleb anda lühikese ülevaate Rootsi monopolistliku kodanluse huve kaitsva konservatiivide partei, Mõõduka Koalitsioonipartei (*Moderata Samlingspartiet*) ideoloogilisest ning poliitilisest arengust. Analüüsi eesmärk on partei põhiliste kontseptsioonide marksistlik kriitika, nende ja laiadele rahvamassidele määratud propaganda sisu vahelise vastuolu avamine.

Konservatiivide partei eelkäijaks tuleb pidada 1866. aasta parlamendi-reformi järel tekkinud Põllumeeste Parteid (*Lantmannapartiet*), mis esindas *Riksdag*'is kapitalistlikule turule orienteeruva jõuka talurahva ning kodanlustuva aadli huve. 1880. aastatel lõhenes see partei tolliküsimuses tekkinud lahkkelide tõttu. Põllumeeste Partei oli tüüpiline parlamendipartei, mille kujundas *Riksdag*'i tööprotseduur. Kuigi parteil oli kindla-ilmeline organisatsioon *Riksdag*'is, puudusid tal organisatsioonilised vormid tööks valijaskonnas. Iga kandidaat hoolitses ise enda valimise eest ning võis valimiskampaanias toetuda üksnes sõpraderingkonna abile. Massilise rahvaliidumise, eriti töölisliikumise edusammud näitasid aga, kui vajalik on omada toetajaid valijaskonnas. Nii kinnitas Hjalmar Brantingi, esimese sotsiaaldemokraatide saadiku valimine 1897. aastal *Riksdag*'i kaheksa aastat varem loodud Rootsi Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei kui massiorganisatsiooni mõjukust. 1902. aastal asutas ka liberaalne kodanlus oma massiorganisatsiooni, Ülemaalise Vabameelsete Ühingu (*Frisinnade landsföreningen*), millele toetudes liberaalid võitsid sama aasta valimistel 102 mandaati ning saavutasid enamuse *Riksdag*'i teises kajas. Selline asjakäik sundis ka konservatiive mõtlema oma massiorganisatsiooni loomisele. Selleks sai 1904. aastal asutatud Üldine Valimisliit (*Allmänna valmansförbundet*). Kuid siiski ei kujutanud see endast

¹ Вопросы идеологической работы КПСС. Сборник важнейших решений КПСС (1965—1972 гг.), М., 1972, lk. 392.

veel ülemaaliselt ühtset konservatiivset poliitilist organisatsiooni. Kuni 1935. aastani tegutsesid faktiliselt iseseisvatena Põllumeeste ja Kodanike Partei Arvid Lindmani juhtimisel *Riksdag*'i teises kojas ning Rahvuslik Partei Ernst Tryggeri juhtimisel esimeses kojas, peale selle ülalnimetatud Üldine Valimisliit, mida samuti juhtis A. Lindman. Sel aastal *Riksdag*'i mõlema koja konservatiivid ühinesid, 1938. aastal liitusid nad Üldise Valimisliiduga ja nimetasid endid Parempoolseks Parteiks (*Högerns riksorganisation*). Selline on üldjoontes Rootsi konservatiivide organisatsiooni ajalugu. 1969. aastast alates kannab ta Mõõduka Koalitsioonipartei nime, mis peab osutama nihetele partei poliitilises orientatsioonis. 1970. aastate algul ulatus partei liikmeskond 162 000-ni, koos iseseisvate noorsoo-, üliõpilas- ja naisteorganisatsioonidega ulatus poliitiliselt organiseeritud konservatiivide arv 260 000-ni. Partei poolehoid valijaskonnas on vähenenud 30%-lt 1920. aastatel peaaegu ühtlaselt 11,5%-ni 1970. aasta parlamendivalimistel, ainult 1950. aastatel suurenes see mõnevõrra.

Nagu eelöeldust näha, kajastub Mõõduka Koalitsioonipartei ajaloos ilmekalt konservatiividele omane kodanlik individualism: kuigi massiliikumise tõhusus ühiskondlik-poliitilises võitluses oli ilmne, nõudis enam-vähem tsentraliseeritud poliitilise massiorganisatsiooni loomine aastakümneid. Ja ehkki konservatiivide filosoofia ning programmi aksioloogiliseks aluseks on endiselt individualism, võitleb nende poliitiline organisatsioon nüüd selle huvides organiseeritult. Teiselt poolt on Mõõdukas Koalitsioonipartei oma populaarsuse pidevast vähenemisest hoolimata kasvanud, olles suurim kodanlike parteide seas ning Rootsi Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei (888 000 liiget) järel arvukuselt teisel kohal Rootsi poliitiliste massiorganisatsioonide hulgas. Seega kompenseerib partei mõju vähenemist tema organisatsiooniline tugevnemine, mistõttu Mõõduka Koalitsioonipartei osa kodanliku ideoloogia levitajana ja poliitika kujundajana on suurem, kui paistab valimistel saadud häälte suhtelisest hulgast.

Konservatiivide eesmärk on luua ühiskond, mis annaks enda ja oma lähedaste eest vastutavale üksikisikule võimaluse solidaarses koostöös ühiskonna teiste liikmetega arendada oma võimeid ja kalduvusi vaba isiksuse nimel, kirjutab partei noorsoo-organisatsiooni endine esimees Birger Hågard.² 1969. aastal vastuvõetud programmis öeldakse, et Mõõdukas Koalitsioonipartei töötab konservatiivse ideetraditsiooni vaimus ühiskonna sellise arengu huvides, mis, rajanedes inimväärikuse humanistlikel põhimõtetel, vabadusel ja vastutustundel ühiskonna ees, kaitseb üksikisiku huve ning vajadusi.³

Need kõige üldisemal kujul formuleeritud taotlused ja väärtused ei vastandu kuigivõrd kommunistliku liikumise üldistele eesmärkidele: vabade ja teadlike töötajate kõrgestiarenenud ühiskonna loomisele, isiksusele igakülgsete arenguvõimaluste loomisele. Põhilisteks sotsialistlikeks väärtusteks on vabadus, võrdsus ja vendlus, kirjutab Pahempoolse Kommunistide Partei (*Vänsterpartiet kommunisterna*) esimees C. H. Hermansson partei programmi selgituseks.⁴ Vahest ainult indiviidi huvide kaitsmise rõhutamine (konservatiivse ideetraditsiooni kõrval) osutab konservatiivide

² Herbert Tingsten, Nils Andrén, Birger Hågard, Gustaf Jonnergård, Cyril Olsson, Kaj Björk, C. H. Hermansson, Parti och politik. Stockholm, [1968], lk. 100.

³ De politiska partiernas program. Stockholm, [1970], lk. 49, 119; 1956. aasta programmis nimetatakse otseselt, et Parempoolne Partei on konservatismi põhimõttele tuginev progressipartei (*framstegsparti*). Vt. De politiska partiernas program. Stockholm, [1964], lk. 39.

⁴ H. Tingsten jt., Parti och politik, lk. 177.

programmi ideelist seost individualismifilosoofiaga.⁵ Kuid niisugusel üldistusastmel ei ilmne see side teravapiirilisel ning lubab erinevaid interpretatsioone, s. o. erinevaid ideelisi arendusi.

Konservatiivid on alati olnud põhimõtteliselt reformisõbralikud. Niisugune mõte läbib ka partei 50. aastapäevaks 1954. aastal väljaantud juubeliteost.⁶ Selles esitatud sotsiaal- ja majanduspoliitilisi samme käsitatakse kui ühiskondlikku progressi, kuigi nende abinõude eesmärk on olemasolevate klassi- ning võimuvahekordade säilitamine, s. o. sotsiaalse progressi vastand. Paremal juhul võib konservatiivse partei sotsiaalpoliitikat vaadelda kui sotsiaalse ebavõrdsuse kõige teravamate vastuolude pehmemadise moodust.

Konservatiivsele maailmavaatele on omane püüe vältida ühiskonna eri klasside vastuoluliste huvide arenemist lepitamatuks võitluseks. Sellist võitlust peavad konservatiivid demokraatia kõige ohtlikumaks vaenlaseks.⁷ Mõistagi püütakse klassivastuolusid varjata natsionalismiideoloogiaga. Viimane ei tarvitse olla partei programmis otseselt sõnastatud, kuid avaldub kaudselt, klassihuvidest sõltumatu riigi ja kaitsevõime tugevdamise nõudena.⁸ See seisukoht läbib ka Mõõduka Koalitsioonipartei kõiki programme, alates esimesest, mis võeti vastu 1919. aastal («Svenska högerns program, upprättad av Allmänna Valmansförbundet».)⁹ Konservatiivse väringuga teoreetilises kirjanduses põhjendatakse rahvuslike kultuuritraditsioonide, rahvusliku ühtsuse jms. osa maailmakultuuri ajaloos ning nende nähtuste tähtsust rahvusriikide kujunemisloos.¹⁰ Madalama üldistusastmega poliitilisele publitsistikale on iseloomulik rahvusliku omapära rõhutatud tähtsustamine, s. o. natsionalismi kujutamine keskse väärtusena, mis ei vaja põhjendamist, vaid on ise põhjendus.¹¹

Natsionalismi kõrval täidab objektiivsete sotsiaalsete vastuolude ületaja ning lepitaja osa religioon. Mõõduka Koalitsioonipartei 1969. aastal vastu võetud programmis ühinevad konservatiivid sellise kultuurikäsituse ja ühiskondliku kooselu eetiliste normidega, mis rajanevad kristlusel.¹² Vaadeldes kristlikku religiooni ja selle institutsioone normaalset ühiskondlikku elu

⁵ Konservatiivne ideetraditsioon ei oma ühtset filosoofilist alust, tema juured kinnituvad erinevates filosoofilistes süsteemides. Seetõttu esineb temas mõnikord kodanliku individualismi ja revolutsiooniideoloogia samastamist (näit. C. Maurras' seisukohavõttudes). H. Tingsten, De konservativa idéerna. Stockholm, [1939], lk. 92, 229; vt. ka Rolf Torstendahl, Mellan nykonservatism och liberalism. Idébrytningar inom högern och bondepartierna 1918—1934. Studia Historica Upsaliensia XXIX. [Uppsala, 1969], lk. 39. Rootsi konservatiivse ideoloogia silmapaistvaimaid teoreetikuid Rudolf Kjellén väljendub selles suhtes niiviisi: «Seal, kus indiviid piirdub ainult oma isiklike omaduste ja huvidega, nii et kollektiivsustunne (*Gemeinschaftsgefühl*) ei ole suuteline tasakaalustama privaategoismi (*Privatselbstsuch*), näeme nõrka rahvust.» Aga rahvuse mõiste on Kjelléni ühiskonnaõpetuse nurgakivi ning keskne väärtus (Rudolf Kjellén, *Der Staat als Lebensform*. 2. Auflage, Leipzig, 1917, lk. 112. See Kjelléni teos on tõlgitud ka eesti keelde (Rudolf Kjellén, *Riik kui eluvorm*. Tallinn, 1940). Kuivõrd tõlge on määratud laiemale lugejaskonnale ja mõnevõrra lühendatud, kasutatakse käesolevas artiklis saksa-keelset täielikku tõlget.)

⁶ Med Högern för Sveriges framtid. Bok utgiven till Högerpartiets 50-årsjubileum 1954. Författad av Gösta Lindskog. Stockholm, MCMLIV, lk. 15—16.

⁷ Sealsamas, lk. 15; vt. ka «Svensk Tidskrift» 1973, nr. 3, lk. 115.

⁸ Rootsis eristatakse poliitiliste parteide programmdokumente nende üldistusastme järgi, kuigi neid kõiki nimetatakse partei programmideks. Näiteks vaadeldakse lahus põhimõtteprogrammi, kommunaal-, valimis- ja tegevusprogrammi. Peale nende publitseerivad parteijuhid vajaduse korral programmavaldusi (*programmskrifter*), mis ei kuulu partei-kongressil kinnitamisele. Viimased kajastavad partei juhatuse seisukohti aktuaalsetes küsimustes, teenides nii direktiivseid kui ka propagandistlikke eesmärke. Käesolevas artiklis mõeldakse programmi all põhimõtteprogrammi.

⁹ Med Högern för Sveriges framtid, lk. 98—99.

¹⁰ R. Kjellén, *Der Staat als Lebensform*, lk. 94—155.

¹¹ Gunnar Heckscher, *Unghöger*. Politiska essayer. Stockholm, 1934, lk. 176—187.

¹² De politiska partiernas program, [1970], lk. 49.

kandva ja puhastava jõuna, peavad konservatiivid seda ühtlasi demokraatia tingimuseks.

Ülaltoodud ei peegeldu otseselt Mõõduka Koalitsioonipartei klassiise-loom. Vastupidi, konservatiivid ise peavad end ideeparteiks, kes kaitsvat riigi ja rahva üldisi huve kitsastest klassihuvidest lähtuvate taotluste vastu, mis ähvardavat muuta normaalse ühiskondliku kooselu kõikide sõjaks kõikide vastu. Sõna «klassipartei» esineb nende keelepruugis üksnes pejoratiivses tähenduses.¹³ Selline käsitus, niisamuti nagu partei programmis sõnastatud kõige üldisemad eesmärgid — demokraatia, vabaduse, humanismi kaitse, s. o. väärtuste kaitse, mille nimel astuvad välja kõik Rootsi suuremad poliitilised parteid, kätkeb sotsiaal-poliitilist mõtet, mille oleks suuteline avama üksnes teaduslik analüüs, mis vaatleks ühiskonda ja tema arenemist kui loodusloolist protsessi, s. o. marksistlik analüüs. Kuid sellist analüüsi eitab vähemalt osa kodanlike ideoloogide täielikult. Nii kinnitab Parempoolse Partei esimees aastail 1961—1965 G. Heckscher, et poliitilisi vaateid olevat peaaegu võimatu veenvalt motiveerida. Need väljendavat inimese üldisi väärtushinnanguid ning eluhoiakut. «Demokraatlikes ühiskondades on ilmnenud rahutukstegeva jõuga tendents kasutada poliitilises diskussioonis relvana vähemalt ühiskonnateadusi... Teaduslikku objektiivsust on raske ühendada poliitilise veendumusega.»¹⁴ Konservatiivses ideetraditsioonis vaadeldakse ajalugu kui olemasoleva seletust või põhjendust, millest ei saa tuletada õpetusi ja juhiseid tuleviku tarbeks, s. o. objektiivseid ajalooseadusi.¹⁵ Umbes samasuguseid vaateid esindab liberaalse kodanluse ideoloog, tuntud publitsist ning teadlane H. Tingsten: väärtuste suhtes ei kerki küsimust nende tõesusest.¹⁶

Kui võrrelda Mõõduka Koalitsioonipartei programmi Pahempoolse Kommunistide Partei programmiga, siis ilmneb eelkõige nende koostamise metodoloogiline erinevus. Kommunistide programm rajaneb arusaamal, et ühiskonna arengus toimivad objektiivsed seadused, mille aluseks on erinevate ühiskondlike klasside objektiivne eksistents ning võitlus oma huvide eest. Seetõttu algavad kommunistide programmdokumendid juba K. Marxi ja F. Engelsi «Kommunistliku partei manifestist» alates materialistliku ajalookäsitluse kokkuvõttega, lühikese ülevaatega ühiskonna ajaloolisest arengust, millest ilmneb erinevate klasside koht ja püstitatakse töölisklassi eesmärgid. Töölisklassi huve vaadeldakse aga mitte kitsaste materiaalsete huvidenähtude, vaid lähtutakse seisukohast, et töölisklass tunnetab oma tõelisi huve maailma kultuuripärandi tundmise kaudu.¹⁷ Tuntud on V. I. Lenini seisukoht selles küsimuses: «Marksism kui revolutsioonilise proletariaadi ideoloogia võitis endale maailma-ajaloolise tähtsuse sellega, et marksism ei heitnud sugugi kõrvale kodanliku ajastu kõige väärtuslikumaid saavutusi, vaid vastupidi, omandas ja töötas ümber kõik, mis oli väärtuslikku inimhõlde ja kultuuri rohkem kui kahe tuhande aastases arengus.»¹⁸

Seevastu algavad kodanlike parteide, sealhulgas ka Mõõduka Koalitsioonipartei programmid väärtuste deklaratsiooniga, mille nimel parteid ühiskondlik-poliitilises võitluses esinevad. Nende väärtuste hulgas on selliseidki (demokraatia, vabadus, humanism), mis on lülitatud ka töölisklassi poliitilisse programmi. Tõsi küll, viimases esinevad nad peegeldus-

¹³ H. Tingsten, De konservativa idéerna, lk. 187.

¹⁴ G. Heckscher, Unghöger, lk. 36—37.

¹⁵ H. Tingsten, De konservativa idéerna, lk. 97.

¹⁶ Sealsamas, lk. 5.

¹⁷ «Marx oli täiesti veendunud «Manifestist» esitatud printsiipide lõplikus võidus, usaldades täielikult töölisklassi intellektuaalset arenemist, mis pidi olema ühise tegevuse ja mõttevahetuse paratamatuks tulemuseks.» K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed, 1957, lk. 17.

¹⁸ V. I. Lenin, Teosed, 31. k., 1955, lk. 284.

teoria kontekstis. Seevastu niisugused väärtused, nagu religioon, natsionalism, rääkimata tootmisvahendite eraomandusest, avavad marksistlikule mõtlemisele kohe oma kodanliku olemuse, kuid kodanliku ideoloogia traditsioonide vaimus kasvatatud inimese silmis peavad need, kaasa arvatud tootmisvahendite eraomandus, tunduma normaalse või vähemalt talutava kreedona, milles puudub sõnaselgelt väljendatud klassipositsioon. On iseloomulik, et kuigi konservatiivne ideoloogia tekkis reaktsioonina 18. sajandi Prantsuse revolutsioonile, on ta tänapäeval lülitanud kaks revolutsiooni kuulsatest loosungitest oma poliitilisse programmi: vabadus (*den demokratiska friheten*) ning vendlus (*samhällsansvar resp. den internationella solidariteten*). Kolmas loosung, võrdsus, ei kajastu Mõõduka Koalitsioonipartei programmis üldistatud kujul. Seda asjaolu vaatleme hiljem pisut lähemalt.

Selline väärtusdeklaratsioon ei lase end paigutada mingi siduva ideega teoreetilisse süsteemi. See on asjaolu, mida konservatiivid ise peavad oma ideoloogia vooruseks.¹⁹

Hoolimata konservatiivide vastumeelsusest poliitilise filosoofia teoreetilise käsitluse suhtes on konservatiivsel ideoloogial siiski enam-vähem ühtne alus, mis väljendub teatud ideelise sisu säilimises pikema aja jooksul ja enam-vähem ühtsetes ühiskonnakäsitluse metodoloogilistes alustes.²⁰ Selles osas toetub kodanlik-konservatiivne ühiskonnakäsitlus nn. orgaanilisele teorialle, mille kohaselt ühiskonda vaadeldakse bioloogilise organismi analoogina.²¹ Laskumata üksikasjalisemasse analüüsi, olgu vaid lisatud, et kodanlik-konservatiivse ideoloogia klassikute E. Burke, B. Disraeli, C. Maurras' jt. vaated esindavad vormiliselt sageli nn. terve mõistuse filosoofiat, s. o. nendes kasutatav mõistete süsteem ei ole rangelt ühetähenduslik, teaduslik.²² Seetõttu on kodanlik-liberaalse ideoloogia seisukohast võimalik neid vaateid kahesuguselt hinnata: heatahtliku suhtumise korral peegeldub neis elu lõpmatu rikkus, samal ajal avastab kriitiline hoiak niisuguste mõttekäikude vähese täpsuse.²³ Mõnevõrra rangem

¹⁹ «Högerpartiet står främmande för abstrakta doktriner och intar ofta en skeptisk hållning till vad det uppfattar som luftiga teorier, skrivbordsprodukter utan fast förankring i verkligheten.» H. Tingsten jt., Parti och politik, lk. 99; vt. ka Med Högern för Sveriges framtid, lk. 15.

²⁰ H. Tingsteni käsitluse järgi on konservatiivses ideoloogias kaks erinevat argumentatsiooniliini. Esimese järgi vaadeldakse olemasolevat (ühiskondlikes suhetes ja institutsioonides) kui iseenesest paratamatut, ta kujutab endast väärtust. Seda argumentatsiooniliini kannab metodoloogiliselt teatav antiratsionalism, ta kujunes konservatiivses ideoloogias oluliseks ajal, kui sellesse oli tunginud progressiidee. Teise argumentatsiooniliini järgi püütakse teatavatest väärtusprintsipiidest lähtudes tõestada, et mingid institutsioonid või suhted omavad väärtust. Metodoloogiliselt kujutavad sellised tõestused endast ratsionalistlikku süsteemi. (H. Tingsten, De konservativa idéerna, lk. 12–14.)

²¹ Von außen gesehen steht der Staat nicht nur als ein Stück Landes da, sondern auch als eine Masse von Menschen innerhalb des Rahmens des Landes. Die Lehre vom Staat in dieser Beziehung ist daher die Lehre über einen völkischen Organismus... Wenn man dem Schauspiel der Weltgeschichte lange zugeschaut hat, sieht man ein, daß die Nationen nicht als Persönlichkeiten in dem hohen Sinne gelten können... Sie sind ursprüngliche Organismen in biologischen Sinn. Das einzige feste bei ihnen sind die Interessen, die Vorurteile und die Triebe: der Trieb zur Selbsterhaltung und zum Wachstum, der Wille zum Leben und der Wille zur Macht.» (R. Kjellén, Der Staat als Lebensform, lk. 94–95, 117; vt. ka H. Tingsten, De konservativa idéerna, lk. 13.)

²² «Maurras... författarskap erinras om Burkes, liksom sin föregångare ankyter han till vardagliga föreställningar, allmänt omfattande värderingar, och söker icke insätta sitt system i en invecklad begreppsapparat...» Samasuguse hinnangu saab Saksa imperialismi ideoloog H. v. Treitschke: «En stor del av Treitschkes bevisning blir möjlig genom... skiftande användning av ordet.» Vt. H. Tingsten, De konservativa idéerna, lk. 208, 220. H. Tingsten kasutab sellise mõttemetodi iseloomustamiseks inglise ja rootsi keele baasil loodud sõna *commonsensetänkandet*.

²³ Sealsamas, lk. 22.

teoreetiline käsitus esineb saksa kodanlik-konservatiivses ideoloogias, mille traditsioone on kujundanud J. G. Fichte, G. F. Hegel jt.²⁴

Ülalmainitud «terve mõistuse filosoofia» avaldub Mõõduka Koalitsiooni-partei suhtumises partei programmis, mis, nagu eespool nähtus, kujutab endast eelkõige teatud väärtuste deklaratsiooni. Kui konservatiivne ideoloogia (*äskädningen*) «peab olema loogiline, konkreetne ja selge», siis partei ametlik, s. o. põhimõtteprogramm ning tegevusprogramm «peavad peaaegu paratamatult olema ebaloogilised», et siduda võimalikult laiu valijate ringkondi partei poliitilise joonega.²⁵ Sellega on ka põhjendatud — vähemalt konservatiivide jaoks — niisuguse väärtusdeklaratsiooni sisemine teoreetiline seosetus. Sest «parteie tõeline programm kehtastub tema juhtides»²⁶.

Kui vaadelda rootsi kodanlik-konservatiivses ideoloogias väljendatud väärtusi pikemas ajaloolises perspektiivis, siis torkab silma muutusi, mis johtuvad ilmselt vajadusest kohandada programmi kaasaja tingimustega. Selle kõrval esineb teatud nihkeid ka väärtussüsteemis, kuigi nende nihete olemus seisneb enim konservatiivse ideoloogia muutumises paindlikumaks reaalseste tingimuste suhtes kui tema sisu radikaalses muutumises ning põhimõtteliselt uue väärtussüsteemi aktsepteerimises. Selles osas on iseloomulik suhtumine demokraatiasse. Nagu eespool öeldud, on demokraatia Mõõduka Koalitsioonipartei programmi üks põhiväärtusi. Mitte kauges minevikus, veel käesoleva sajandi esimestel aastakümnetel puudus selline väärtus konservatiivide üldtunnustatud ideoloogilises arsenalis. Demokraatia põhipuudus seisneb tema usus inimeste võrdsusse, kirjutas juhtiva konservatiivse päevalehe «Stockholms Dagblad» toimetaja K. Hildebrand 1912. aastal.²⁷ Partei mõõdukas tiib püsis arvamusel, et riigikorra demokraatiseerimise tagajärg on sõjaohu suurenemine.²⁸ Demokraatiaga lähedalt seotud parlamentaarset riigivormi iseloomustas P. Fahlbeck kui «inglise haigust», mis on vastuolu riigi huvidega.²⁹ Paremalt seostati demokraatia ülesanded kasvatusprobleemidega.³⁰ Niisuguseid enam või vähem kaugeleulatuvate antidemokraatlike järeldustega mõttekäike on kerge leida konservatiivse värvinguga kirjandusest kahe maailmasõja vahelisel ajal. Kuid 1920. aastate keskel võib kodanlik-konservatiivses ideoloogias märgata teatud muutusi demokraatia aktsepteerimise suunas.³¹

Samasuguseid seisukohti väljendasid konservatiivid 1920.—1930. aastatel parlamentaarse riigivormi ning poliitiliste parteide osa kohta riigi elus. Nüüd on Mõõdukas Koalitsioonipartei ka neid ühiskondlik-poliitilise elu nähtusi tunnustanud ja nad kajastuvad enam-vähem selges vormis partei programmis, ehkki mitte kesksete väärtustena.

Teatud reservatsioonidega võib järeldada, et kodanlik-konservatiivses poliitilises filosoofias seisab riigi ning rahva kõrval keskse väärtusena ka inimene.³² Kuid erinevalt marksistlikust ideoloogiast ei vaatle conserva-

²⁴ Sealsamas, lk. 138.

²⁵ G. Heckscher, Unghöger, lk. 92—93.

²⁶ Sealsamas, lk. 93.

²⁷ Vt. Donald Söderlind, Demokrati och parlamentarism: svensk högerpress 1918—1922. (Mats Kihlberg och Donald Söderlind, Två studier i svensk konservatism 1916—1922. Stockholm, [1961], lk. 93, 109.)

²⁸ Sealsamas, lk. 123, 174.

²⁹ Med Högern för Sveriges framtid, lk. 20.

³⁰ «Demokratiens problem är till stor del ett folkuppfostringsproblem.» (D. Söderlind, Demokrati och parlamentarism, lk. 162.)

³¹ Sealsamas, lk. 102. Seoses üldise valimisõiguse kehtestamisega Rootsis 1918. aastal esitavad mitmed konservatiivsed ajalehed vaate, et Paremoolne Partei peab tunnustama demokraatiat kui ajaloolist fakti, millele tuleb rajada edasine poliitika. (D. Söderlind, Demokrati och parlamentarism, lk. 135; vt. ka Med Högern för Sveriges framtid, lk. 90.)

³² «... varje individ är ett absolut mål...», «I de kontrarevolutionära äskädningarnas

tiivne ideetraditsioon inimest mitte kui teatavate sotsiaal-majanduslike suhete (mille iseloomu kujundab tootlike jõudude arengutase) kandjat,³³ vaid kui bioloogilist olendit, kes juhindub oma tegevuses samavõrra instinktides ning tunnetest kui mõistusest; seejuures on kurjus inimese olemuses.³⁴

Inimese olemuse sellise käsitluse alusel omandab kodanlik-konservatiivse ideoloogia väärtusdeklaratsioonis väljendatud mõte luua tingimused inimese annete ning kalduvuste vabaks arenguks, täisväärtusliku ja vaba isiksuse tekkimiseks varjatud sisu, mis konservatiivide mõttetraditsioonis on väljendatud märksa selgemalt.

Ühiskonnakäsitluse orgaanilise teooria kohaselt ei käsitata konservatiivses ideetraditsioonis ühiskondliku tööjaotuse ning varandusliku diferentseerumise alusel tekkinud klassisuhteid ning ühiskondlikke institutsioone sotsiaalsete nähtustena, vaid inimeste erinevate omaduste ja kalduvuste alusel kujunenud loomuliku, orgaanilise vahekorrana (*resp.* vahekordade institutsionaalse väljendusena), mille purustamine võrdub kultuurisaavutuste hävitamisega.³⁵ Seega tähendab inimene keskse väärtusena kodanlik-konservatiivses ideoloogias sisuliselt kehtivate klassisuhete sanktsioneerimist ning isiksuse vaba arengu loosung on 19. sajandi keskel tekkinud reformistliku suuna (selle väljapaistvaimad esindajad olid O. Bismarck, B. Disraeli ja T. Carlyle) kaasaegsem vorm. See suund on õigustanud sotsiaalseid reforme, mille eesmärk oli klassivastuolude nõrgendamine, silmas pidades, et reformid ei ohustaks kehtivate klassisuhete sisu. Üks sellisel ideoloogial baseeruva poliitika värskemaid näiteid on Mõõduka Koalitsioonipartei (siis Parempoolne Partei) hoiak 1950. aastate keskel aktuaalseks muutunud teenistuspensionide suhtes.

Kui partei suhtumine sotsiaaldemokraatide sõjajärgsesse sotsiaalseadusandlusesse, millega loodi või arendati rahvapensionide, haigustoetuse, elamuehitustoetuse ja lasteabiraha süsteemi, oli enam-vähem salliv,³⁶ siis teenistuspensionide seaduseelnõu ettevalmistamise ajal teravnesid parteide vastuolud äärmuseni. Nõustudes põhimõtteliselt reformiga, s. o. vajadusega tagada töötajate materiaalne kindlustatus vanaduspäevadeks, taotlesid konservatiivid nende fondide allutamist ettevõtjatele, et luua seega

---

periferi står å ena sidan Gud, å den andra individen; i centrum stå staten och folket.» (H. T i n g s t e n, De konservativa idéerna, lk. 150, 91.)

³³ «Kapitali» I köite eessõnas kirjutab K. Marx: «...minu seisukohalt [võib] vähem kui ühestki teisest pidada üksikisikut vastutavaks tingimuste eest, mille produktiks ta on sotsiaalselt...» (K. M a r x, Kapital, I k., 1953, lk. 7.)

³⁴ «Das Individuum ordnet sich dem Gesetz seines eigenen Lebens unter...», «...ich [habe] in einer Studie über den Nationalitätsgedanken die Nation im Verhältnis zu ihren Mitgliedern als den persönlichen Typus bezeichnet, der alle die ihnen gemeinsamen, und nur diese, Eigenschaften besitzt... Es sieht die Lösung des Nationalproblems gleichsam hinter den einfachen Lösungen: im biologischen Gesichtspunkt.» (R. K j e l l é n, Der Staat als Lebensform, lk. 225, 112.)

³⁵ «Samfundet är organisk enhet där varje stånd och varje grupp erhåller sin sär egenhet och sitt värde genom sin ställning i förhållande till andra komplex i den stora enheten.» («Det Nya Sverige» 1926, № 9—10, lk. 333.) Saksa konservatiivse mõttetraditsiooni sotsiaal-reformaatorliku suuna esindaja F. Stahl käsitleb seisust nii: «...en samhällsgrupp, som utövar en ur samhällets synpunkt nödvändig verksamhet, som bestämmer vederbörandes ställning i livet. Stånden har alltså att utöva de för samhällslivet behöfliga funktionerna.» (H. T i n g s t e n, De konservativa idéerna, lk. 144.) Pisut teistsugune on P. Fahlbecki seisukoht: «Das Klassenwesen ist ... nicht ein Naturerzeugnis im eben angedeuteten Sinne, eine unmittelbare Äußerung der physischen Natur des Menschen. Es ist vielmehr im eigentlichsten Sinne ein Kulturerzeugnis, ein Werk der Entwicklung des Menschen außerhalb und über die körperliche Anpassung hinaus.» (Pontus E. F a h l b e c k, Die Klassen und die Gesellschaft. Eine geschichtlich-soziologische Studie über Entstehung, Entwicklung und Bedeutung des Klassenwesens. Jena, 1922, lk. 22.)

³⁶ Stig Hadenius, Hans Wieslander, Björn Molin, Sverige efter 1900. En modern politisk historia. Fjärde upplagen. Stockholm, [1971], lk. 196.

viimastele veel üks finantseerimisallikas.³⁷ Seejuures on iseloomulik, et vastuolude tuum ei olnud mitte teenistuspensionidega seotud kulutuste suurus — Parempoolse Partei ja Rahvapartei (liberaalide) alternatiivettepanek sisaldas ligikaudu samasuguseid kulutusi kui sotsiaaldemokraatide ettepanek.³⁸

Ulaltoodud ideoloogilised kontseptsioonid selgitavad, miks Mõõduka Koalitsioonipartei programmi väärtusdeklaratsioonis puudub Prantsuse kodanliku revolutsiooni kolmas loosung, võrdsus, samal ajal kui vabaduse ja vendluse nõue on ühel või teisel kujul koha leidnud. Sest kui vabadust võib interpreteerida kui kodanlikku demokraatiat ning vendlust vastutus-tundena ühiskonna ees või rahvusvahelises koostöös, siis võrdsusloosung on klassiühiskonnaga ühendamatut. Hoopis kergemini tuletuvad inimese (kui väärtuse) sellisest käsitlusest korporatiivset ühiskonda põhjendavad teooriad.³⁹ Selles nähtub ka side kodanlik-konservatiivse ja fašistliku ideoloogia vahel, kuigi fašistlik ideoloogia on märksa eklektilisem ja seostab väga erinevaid idee- ning väärtussüsteeme.⁴⁰

Mõistagi ei pääse tänapäeva kodanlik-konservatiivne ideoloogia võrdsusloosungist mööda. Selles osas on konservatiivid asunud 18. sajandi kodanlike revolutsionääride seisukohale, käsitades võrdsusena formaalset võrdsust seaduse ees. Sellekohased nõudmised on fikseeritud ka Mõõduka Koalitsioonipartei programmis. Ka riiklikku maksupoliitikat tahaksid konservatiivid näha rajatuna võrdsusprintsibile,⁴¹ s. o. võrdsustada erinevate klasside maksukoormad. Selle asjaolu rõhutamiseks võeti 1969. aasta programmi nõue laiendada kaudset maksustamist, mis langeks ühtlaselt kõigile kodanikele.⁴² Mis puutub aga sotsiaalsesse võrdsusse või klasside kaotamisse, siis ei väljenda Mõõduka Koalitsioonipartei programm otseselt oma seisukohta.⁴³ Küll aga lubab partei sotsiaalpoliitika, mis Teise maailmasõja järgsetel aastakümnetel on läbi teinud kaks arenguetappi, hinnata partei kaugemaid ideelisi sihte selles küsimuses.

Nagu eespool öeldud, suhtus Parempoolne Partei enam-vähem sallivalt valitsuse 1940. aastate lõpu sotsiaalpoliitikasse. Selles mängis oma osa partei noorsoo-organisatsiooni positiivne suhtumine.⁴⁴ Seoses teenistus-

³⁷ A. C. Кан, Новейшая история Швеции. М., 1964, lk. 248—249.

³⁸ «Tiden» 1958, nr. 5, lk. 261.

³⁹ «...korporatiiva ideér måste man från konservativ synpunkt hälsa.» «Det Nya Sverige» 1927, № 11—12, lk. 464—465; H. Tingsten, De konservativa idéerna, lk. 115; Vt. R. Torstendahl, Mellan nykonservatism och liberalism, lk. 88—94.

⁴⁰ Пальмиро Тольятти, Лекции о фашизме, М., 1974, lk. 16—17. G. Heckscher väidab, et konservatiividel kui poliitilisel parteil ei ole kunagi olnud tendentsi fašismi suunas, kuigi ta samas mõnab, et partei noorsoo-organisatsioon (*Sveriges nationella ungdom*) ning konservatiivne ajakirjandus on arendanud sellesuunalist tegevust. Autori enda suhtumine fašismisse on eitav. (Vt. G. Heckscher, Unghöger, lk. 12, 16.) Ka R. Torstendahl väidab, et fašismi võidulepääs Saksamaal sundis konservatiivse ideoloogia ja poliitika mõõdukat tiiba kaugenema fašismist. (R. Torstendahl, Mellan nykonservatism och liberalism, lk. 97, 116.) Nõukogude uurijaist on fašismi ning konservatismi seoseid Rootsisis uurinud O. V. Tšernõšova.

⁴¹ «Skattepolitikens huvuduppgift bör vara att på grundval av principerna om rättvisa och likformighet i beskattningen skaffa staten och kommunerna de inkomster, som kräves för att täcka driftsutgifterna.» (De politiska partiernas program, [1964], lk. 50.)

⁴² De politiska partiernas program, [1970], lk. 86.

⁴³ P. Fahlbeck on seisukohal, et pikemat aega arenesid klassid ja kultuur paralleelselt. Teatavatel juhtudel võivad aga nende arengusuunad muutuda vastupidiseks: kultuuritase kasvab, aga klassivahed vähenevad sotsiaalsete erinevuste vähenemise tõttu. («Die Kultur ist selbst der letzte Grund sowohl für die Entstehung von Klassen und Ständen wie auch für ihren späteren Abbau.» — P. E. Fahlbeck, Die Klassen und Gesellschaft, lk. 191, 194.)

⁴⁴ Pär-Erik Back, Det svenska partiväsendet. Stockholm, [1967]. Vt. Eric Wärénstam, Sveriges nationella ungdomsförbund och högern 1928—1934. Studia Historica Upsaliensia XIX. Stockholm, 1965.

pensionide probleemi muutumisega sisepoliitika tähtsaimaks küsimuseks muutuvad märgatavaks nihked konservatiivide sotsiaalprogrammis tervikuna.⁴⁵ 1956. aastal vastuvõetud programm ütleb, et iga kodaniku kohus on oma tööga hoolitseda enda ja oma perekonna eest.⁴⁶ See on 1919. aasta programmis väljendatud mõtte, et igaüks peab lootma ainult iseenesele, parafraas.⁴⁷ Aga kui 1919. aasta programm nõudis tagatist üksnes «natsionaliseerimise vastu», siis 1956. aasta programm tunnistab üksikisiku õigust oodata teatavatel juhtudel ühiskonna abi.⁴⁸ Riikliku sotsiaalkindlustussüsteemi areng sunnib aga konservatiive 1969. aasta programmis deklareerima: «... paljusidki ... probleeme ei ole võimalik lahendada üldiste sotsiaalpoliitiliste abinõudega, vaid üksnes isiklike jõupingutustega.»⁴⁹

Kahtlemata ei ole ülaltoodud printsiipidele tugineva sotsiaalpoliitika tulemuseks klassierinevuste kadumine, seda enam, et niisuguse poliitika varjatud eeldus on eraomandi säilimine.⁵⁰ Ja kui viimane on leidnud endale kindla koha Mõõduka Koalitsioonipartei väärtusdeklaratsioonis, siis sotsiaalse võrdsuse nõuet ei ole selles kunagi olnud ning partei sotsiaalpoliitika eesmärk on luua tingimused, milles inimesed võiksid «sotsiaalselt täisväärtuslikes tingimustes elada füüsiliselt ja psüühiliselt tervet elu». Kui jätta kõrvale selle väite «terve mõistuse filosoofia» reegleid järgiv vorm, siis ei ütle ta sisuliselt midagi sotsiaalse võrdsuse või isegi sotsiaalsete vastuolude pehmemdamise kohta. Pisut rohkem paistab sellest deklaratsioonist silma inimene kui keskne väärtus. Aga nagu öeldud, selles seoses ei esine inimene teatavate ühiskondlike suhete kandjana, kelle sotsiaalse olemuse need suhted määravad, vaid olendina, kelle bioloogiline olemus seab ta konflikti ühiskondlike suhete ning kultuuriga. Järelikult võrdub hoolitsus inimese eest valitsevate ühiskondlike (tootmis)suhete õigustamisega, reformaatorlusega, mille eesmärk on kehtivate klassisuhete tugevdamine sotsiaalsete vastuolude pehmemdamise teel.

Nagu näitab analüüs, on kodanlik-konservatiivne ideoloogia säilitanud oma ajalooliselt kujunenud sisu. Sellest on tänapäevaks kadunud kunagine monarhia, bürokraatia ja talupoegliku ühiskonna idealiseerimine, asemele on tulnud loosungid demokraatiast, vabadusest jms. Uute väärtuste aktsepteerimine ei ole aga konservatiivset ideoloogiat oluliselt muutnud, vaid ainult kohandanud muutunud ühiskondlike tingimustega, muutnud ta väliselt kaasaegsemaks. Seetõttu on kodanlik-konservatiivne ideoloogia Rootsisis väärtusorientatsioonilt lähedane kodanliku ideoloogia teistele vormidele ja mõnes suhtes võivad tema eesmärgid sarnaneda ka töölisliikumise ideoloogilise programmi kõige üldisemate eesmärkidega. See asjaolu koos varjatud postulaadiga klassiühiskonnast kui kultuurisaavutusest lubabki konservatiive esineda ideeparteina, kes on kutsutud ja seatud kaitsma kogu ühiskonna huve klassi- ning kildkonnahuvide vastu. Uhtlasi selgitab see, miks konservatiividel on õnnestunud oma lipu alla koguda

⁴⁵ «Tiden» 1959, nr. 6, lk. 324.

⁴⁶ De politiska partiernas program, [1964], lk. 54.

⁴⁷ Med Högern för Sveriges framtid, lk. 99.

⁴⁸ 1919. aasta programm sisaldab nõude, et ühiskond peab toetama üksikisikut tema püüdlustes oma tööga kindlustada oma sotsiaalset seisundit. (Med Högern för Sveriges framtid, lk. 99.) Kuid arvestades seda, et konservatiivses ideoloogias tarvitatakse sõnu «ühiskond» ja «riik» sünonüümidena, viitab niisugune nõue üksnes vajadusele kooskõlastada riiklik majanduspoliitika eramajanduse arengunõuetega, mille kujundavad kapitalistliku majanduse sisemised seaduspärasused. Seega puudub niisugusel nõudel väärtuseline iseloom ning ta täidab poliitilise direktiivi ülesandeid.

⁴⁹ De politiska partiernas program, [1970], lk. 69.

⁵⁰ Kui võrd sotsiaalsete kulude katteks on vajalik teatav akumulatsioon ning sotsiaalhoolekannet ennast vaadeldakse kui teenust, mis peab andma teatavat tulu, siis on sellise akumulatsiooni eelduseks kapitalistlikku kasumit tootev töö.

ka teatav töölisklassi esindus.⁵¹ Ennast on konservatiivid alati pidanud keskklasside huvide kaitsjaks, kelles nad näevad ühiskonda tsementeerivat jõudu,⁵² ja tõrjunud tagasi etteheited, nagu oleksid nad suurkodanlusest sõltuvad.⁵³ Tõepoolest, väikekodanlike keskkihtide osatähtsus on konservatiivide valijaskonnas kõige suurem, kuid samal ajal hõlmab see nende koguhulgast ainult ligikaudu 14%. Võrdluseks olgu öeldud, et kodanlusest ja kõrgemast ametnikkonnast toetavad umbes pooled Mõõduka Koalitsioonipartei poliitikat.⁵⁴

Pärast lühikest tutvumist Mõõduka Koalitsioonipartei sotsiaalse baasiga vaatleme (jättes kõrvale kodanlik-konservatiivse ideoloogia aksioloogilise külje) tema poliitilist orientatsiooni ning selle muutumist. Eesmärgiks pole mitte niivõrd partei sisepoliitilise taktika, kuivõrd programmis kajastuvate praktilis-strateegiliste seisukohtade muutumise jälgimine. Sellel tasemel ei väljenda poliitiline orientatsioon mitte partei suhtumist teatud sotsiaal-majanduslikesse vahekihtidesse, kelle toetusele ta oma klassihuve ühes või teises küsimuses kaitses apelleerib, vaid ideoloogia ja poliitika põhiküsimustesse, nagu need praktiliste päevaprobleemide üldistusena väljenduvad. Umberhinnangute aluseks ei ole siin mitte suhteliselt põgusad nihked ühiskonnaelu eri sfäärides (majandusliku konjunktuuri kõikumine, juhuslik edu valimistel, taktikalised muutused rahvusvahelises situatsioonis jms.), vaid ajaloolise arengu tulemusel toimunud sügavamad muutused ühiskonna struktuuris (klassijõudude vahekorras, majanduselus, maailmasüsteemide jõudude vahekorras).

Sotsialismi muutumine maailmasüsteemiks Teise maailmasõja tulemusena ei avaldanud otsustavat mõju mitte ainult rahvusvaheliste suhete arengule, vaid mõjustas üldise poliitilise tingimuse ka sisepoliitilist olukorda kodanlikes riikides, sealhulgas Rootsis. 1940. aastate teisel poolel kasvanud rahvusvaheline pinge ja maailma lõhenemine kaheks vaenulikuks sotsiaal-majanduslikuks süsteemiks sundisid parteisid täpsustama oma suhtumist globaalsetesse majanduslikesse ning poliitilistesse protsessidesse. Seda pidid tegema ka Rootsi parempoolsed poliitilised jõud ning nende huve kaitsev Parempoolne Partei.

Teatavasti on Rootsi välispoliitika traditsiooniliselt neutraalne. Viimased sõjalised aktsioonid, milles riik osales, olid Napoleoni sõjad, hilisematest sõdadest on Rootsi eemale jäänud. Neutraliteet ei ole siiski fikseeritud rahvusvahelistes konventsioonides, vaid väljendub valitsevate klasside huve kaitsvas poliitikas. Poliitilistel organisatsioonidel oleks raske (kui mitte võimatu) välja tulla aja jooksul traditsiooniks kujunenud neutraliteedipoliitikat eitava või sellega vastuolus oleva välispoliitilise programmiga. Kodanlik-konservatiivse ideoloogia natsionalistlik suuniltus («Isamaa eelkõige!») ei pruugi olla neutraliteedipoliitikaga vastuolus, kuigi ta lubaks esitada ka põhimõtteliselt vastupidise välispoliitilise programmi.

Konservatiivse partei erinevate programmide võrdlemine viib järeldusele, et muutunud ajalooline situatsioon on sundinud revideerima põhimõt-

⁵¹ 1968. aastal tehtud uurimus näitas, et Mõõduka Koalitsioonipartei valijaskonda kuulus 19% töölisklassi esindajaid, mis moodustas 3% kõigist töölisvalijast. (Riksdagsmannavalet 1965—1968. Andrakammarvalet, huvudresultat, D. 2, Sveriges officiella statistik. Allmänna valen. Stockholm, 1970, lk. 91.)

⁵² Vrd. H. T i n g s t e n, De konservativa idéerna, lk. 147; R. T o r s t e n d a h l, Mellan nykonservatism och liberalism, lk. 29—36; G. H e c k s c h e r, Unghöger, lk. 121.

⁵³ «Svensk Tidskrift» 1975, nr. 3, lk. 119. G. H e c k s c h e r pidas 1940. aastatel konservatiivse partei tuleviku kindlustamise kõige vajalikumaks tingimuseks vabaneda nn. intressigruppide sõltuvusest. G. H e c k s c h e r, Gammal och ny konservatism i Sverige, [Stockholm, 1947], lk. 161.

⁵⁴ Riksdagsmannavalet 1965—1968, lk. 83, 91.

teid, õigemini põhimõtete formulatsiooni, et konservatiividel oleks võimalik muutuvates tingimustes oma klassihuve paindlikult kaitsta, sattumata vastuollu programmi nõuetega. Mõistagi ei esitata põhimõtteliselt uusi seisukohti, vaid üksnes nüansse. Siiski lubavad need teha järeldusi poliitilise orientatsiooni nihete kohta.

Kui 1919. aasta programmi lühike välispoliitiline osa rajanes vaivalt jõudude tasakaalu doktriinil ja eeldas, et Rootsi julgeoleku, rahu ning stabiilsuse garantiiks on rahvusvaheline õiguskord,⁵⁵ siis 1960. aastate teisel poolel lisandub nendele eesmärkidele deklaratsioon töötada lojaalselt URO põhikirja raames ning programmi väärtuselises osas kuulutatakse Rootsi kuuluvust Lääne kultuuripiirkonda, s. o. kapitalistlikku maailmasüsteemi.⁵⁶ Niisuguste eesmärkide realiseerimiseks on konservatiivid alati taotlenud sõjaväe tugevdamist ja sõjaliste assigneeringute suurendamist.⁵⁷

On ilmne, et kui hinnata konservatiivse partei välispoliitiliste eesmärkide saavutamise meetodeid rahvatulu jaotamise vii klassisuunitluse seisukohast, avaldub nendes konservatiivide välispoliitika pidevus. On aga sama ilmne, et kumbagi programmi lahutavad viiskümmend aastat on sundinud konservatiivset parteid Rootsi välispoliitilisi võimalusi ümber hindama ja programmiliselt tunnustama suurkapitali tegevusvabaduse ahenemist maailmas arenevate protsesside surve all. 20. sajandi esimesel poolel oli konservatiivsetes ringkondades nn. aktivistlikke jõude, kes taotlesid agressiivsemat välispoliitikat — sekkumist Esimesse maailmasõtta Saksa-maa poolel, osavõttu Soome revolutsiooni lämmatamisest 1918. aastal või nn. Talvesõjast 1939/40. aastal.⁵⁸ Partei esimene programm jättis selleks ka võimalusi. Lähtudes kontseptsioonist, et riik on eelkõige huvide- ja võimu-, mitte aga õigusesfäär,⁵⁹ vaatlesid need ringkonnad nihkeid imperialistlike riikide jõuvahekordades kui aktivistliku välispoliitika eeldust, millest Rootsi välispoliitiline tegevus peaks lähtuma. Et iga niisugune nihe jõudude vahekorras leiab rahvusvahelises õiguses fikseerimist⁶⁰ või, teisest küljest, sellistele printsipidele rajatud välispoliitika põhieelduseks on jõudude tasakaalu doktriin, mis omakorda on fikseeritud rahvusvahelises õiguses, siis sundis Rootsi kaal maailmapoliitika jõudude konstelatsioon 20. sajandi esimesel poolel konservatiivse nii või teisiti tunnustama rahvusvahelise õiguskorra kui Rootsi sõltumatu välispoliitika eelduse tähtsust. Seejuures rahuldab niisugune formulatsioon nii aktivistlikke kui ka mõõdukamaid ringkondi. Et välispoliitiline neutraliteet sellise poliitilise filosoofia kontekstis teenib ainult taktikalisi eesmärke, ei ole niisugust nõudmist konservatiivide esimeses programmis.

Sotsialismi ja kapitalismi vahelises võitluses on sotsialistlik maailmasüsteem tugevnenud ja laienenud. Kapitalistlikku süsteemi nõrgendavad sisemised vastuolud, kriisid, koloniaalsüsteemi lagunemine ning uute rahvusriikide tekkimine, kes otsivad optimaalseid arenguvõimalusi ja näevad sotsialistlikus maailmas eeskuju vääriivat näidet omaenesegi sotsiaalmajanduslike, poliitiliste ja kultuuriprobleemide lahendamiseks. Nendes tingimustes ja antikommunismi pinnal toimub arenenud kapitalistlike rii-

⁵⁵ «Högern [vill] verka för: 1. Rikets oberoende. Värn för dess yttre säkerhet. Mellanfolklig rättsordning till fredens tryggnade. Samförstånd i Norden.» (Med Högern för Sveriges framtid, lk. 99.)

⁵⁶ De politiska partiernas program, [1970], lk. 49, 52.

⁵⁷ Med Högern för Sveriges framtid, lk. 15.

⁵⁸ Hilding Hagberg, Röd bok om svart tid. (Uddevalla, 1966); R. Kjellén, Warum ich es mit Deutschland in diesem Weltkriege halte? Berlin.

⁵⁹ R. Kjellén, Der Staat als Lebensform, lk. 222.

⁶⁰ «... ajalugu aga ütleb, et iga leping on võitluse peatamise ja jõudude vahekorra muutumise tulemus...» (V. I. Lenin, Teosed, 27. k., lk. 173.)

kide teatud lähenemine. Eelkõige avaldub see poliitilises lähenemises ja imperialistlike sõjaliste blokkide loomises, pisut hiljem ilmutavad end majandusliku integratsiooni tendentsid. Seejuures ei piirdu majandusliku integratsiooni eesmärgid (Euroopa Majandusühenduse põhikirjas väljenduvad need ühise turu loomises osavõtivatele maadele) kitsamate probleemide lahendamisega, vaid peavad silmas sotsialismi ja kapitalismi vahelise võitluse pikemat perspektiivi, kapitalismi sisemiste arenguvõimaluste avardamist.⁶¹

Niisuguste väliste tingimuste taustal paistab, et Rootsi suurkodanluse aktivistliku välispoliitika võimalused on piiratud Uhinunud Rahvaste Organisatsiooni põhikirja raamidega. Alternatiiviks oleks osavõtt imperialistlikest sõjalistest liitudest, kuid selle võimalik tagajärg oleks Rootsi sattumine suurriikide, s. o. kahe maailmasüsteemi konflikti. Selline väljavaade ei sobi Rootsi monopolistliku kapitali huvidega, sest ta tähendaks olemasoleva suhtelise iseseisvuse kaotamist. Seetõttu on Mõõduka Koalitsiooni partei 1969. aasta programmis välispoliitilised taotlused sõnastatud märksa ettevaatlikumalt kui 1919. aastal ning täiendatud ulatuslike kommentaaridega. Esimese programmi seisukohtadele rahu ja riigi sõltumatuse kohta lisab 1969. aasta programm, et URO põhikiri ja Euroopa Nõukogu deklaratsioonid inimõiguste kohta on konservatiivide välispoliitilise tegevuse ning taotluste aluseks. Ametlikult on fikseeritud ka partei ustavus neutraalteedepoliitikale.⁶² On huvitav märkida, et kui 1919. aasta «Svenska högerns program» ei olnud vastuolus parempoolsete äärmuslike ringkondade taotlusega kasutada surve-, sealhulgas sõjalisi vahendeid Rootsi välispoliitiliste eesmärkide saavutamiseks, siis viiskümmend aastat hiljem kirjutavad konservatiivid oma programmi, et Rootsi võib ainult rahvusvaheliste kokkulepete raames osa võtta aktsioonidest, mis on suunatud teiste riikide vastu.⁶³

Usna ühemõtteliselt neutraalset välispoliitilist hoiakut täiendab konservatiivse partei viimases programmis teine, vastupidine seisukoht, mille kohaselt partei võtab aktiivselt osa imperialistlike integratsiooniprotsesside kujundamisest. Ehkki programmi välispoliitilises osas ei räägita otse sõnu liitumisest Euroopa Majandusühendusega (hoopis selgemini öeldakse seda põllumajandusele pühendatud lõigus), kuulub see ometi partei tegevusprogrammi.⁶⁴

Seega on konservatiivse partei välispoliitiline programm sisemiselt vastuoluline või, teiste sõnadega, «terve mõistuse filosoofia» tavaline produkt: ühelt poolt vastab monopolistliku kodanluse huvidele jääda kõrvale imperialistlikest sõjalistest liitudest ning suurriikide konfliktidest, teiselt poolt on ta aga huvitatud osavõtust imperialismi majanduslikust integratsioonist.

Niisuguseid korrektiive oma välispoliitilistes perspektiivides ja tegevuses on aeg konservatiive sundinud tegema. Ehkki muutused programmis kuuluvad näiliselt ideoloogia valdkonda, väljendavad nad sisuliselt poliitilisi seisukohti, s. o. teatud sotsiaal-poliitiliste jõudude võimalikku ning opti-

⁶¹ «Durch die Führung der gemeinsamen Wirtschaft auf höchster Ebene müßten die Gemeinschaften ganz natürlich ihre Befugnisse auf Zuständigkeitsgebiete ausdehnen, die ausgesprochen politischer Natur sind: Verteidigung und auswärtige Beziehungen.» (Louis Cartou, Europäische Organisationen. Freudenstadt, 1967, lk. 47.) Selline ei ole mitte ainult imperialistliku integratsiooni teoreetikute, vaid ka poliitikute seisukoht, sõltumata nende ideoloogilistest vaadetest. SFV põllumajandusminister sotsiaaldemokraat Joseph Ertl väidab: «... das Fernziel... bleibt die politische Gemeinschaft...» (Joseph Ertl, Europa — vom Gemeinsamen Markt zur politischen Gemeinschaft. Bonn, lk. 21—22.)

⁶² De politiska partiernas program, [1970], lk. 52.

⁶³ Sealsamas, lk. 52.

⁶⁴ Sealsamas, lk. 54, 93; «Svensk Tidskrift» 1973, nr. 3, lk. 116.

maasest, tänapäeva tingimusi arvestavat tegevusliini. Mis puutub konservatiivse poliitilise filosoofia ideelisse suunitlusse, siis selle kohta ütleb Birger Hägard nii: «... partei ei nõustu kunagi ideoloogilise neutraliteediga, mida mõnikord soovitakse. Rootsi on osa läänemaailma kultuurfäärist. Kõik meie arusaamad inimesest ja meie demokraatlikust riigivormist seovad meid lahutamatu sidemetega läänemaailmaga.»⁶⁵

Samasugust püsiva väärtusorientatsiooni ja muutlike poliitiliste kontseptsioonide (s. o. ideoloogilisse vormi rüütatud poliitiliste seisukohtade) seost näeme, kui jälgime konservatiivse partei programmilisi seisukohti ühiskonnaelu teistes aspektides. Vaatleme nendest lühidalt majanduspoliitikat.

Majanduspoliitilise põhiprintsiibina näeme kõikjal eraomandi väärtustamist, normaalse ühiskondliku arengu seostamist selle põhimõtte püsivusega. Uue momendina, võrreldes esimese programmiga, on konservatiivide poliitilistesse seisukohtadesse ilmunud ühiskonna, õigemini riigi kui ühiskondlike majandussidemete korraldaja osa tunnustamine. Kui 1919. aasta programmis teataval määral vastandati normaalne majanduselu riiklikule reguleerimisele,⁶⁶ siis 1956. aasta programm määratleb riigi majanduslikud ülesanded eramajanduse stimuleerijana⁶⁷ ja 1969. aastal öeldakse, et «riigivõimu ülesandeks on kindlaks määrata raamid, milles areneb majanduselu»,⁶⁸ s. o. tegelda konjunktuuri reguleerimise ja perspektiivplaneerimisega. Riigi tähtsaim majandusalane ülesanne on raha väärtuse stabiliseerimine, mitte aga riikliku omandi või riikliku majandussektori laiendamine. Riikliku sektori areng peab konservatiivide arvates toimuma aeglasemalt kui erasektori areng, vastasel korral seataks ohtu majanduslik tasakaal, riskeeritaks ressursidega, langeks raha väärtus.⁶⁹

Niisuguste muutuste taga ei ole väärtuste ümberhindamine, vaid objektiivsed majanduslikud protsessid: töö ühiskonnastatuse kasv, mille mittearvestamise ohtlikke majanduslikke, sotsiaalseid ja poliitilisi tagajärgi näitas juba 1929.—1933. aasta ülemaailmne majanduskriis; rahvusvahelise tööjaotuse süvenemine, mis viib monopolistlikud koondised vahetuse kontakti riiklike organitega ning nõuab riiklikku reguleerimist; teadus- ja tehnikarevolutsioon, mille majanduslikud ja sotsiaalsed tagajärjed nõuavad ühest küljest prognoosimist ja pikaajalist planeerimist ning teisest küljest eramajandusele üle jõu käivate ressursside mobiliseerimist. Nende kvalitatiivselt uute sotsiaal-majanduslike ülesannete lahendamiseks pakub kodanlik-konservatiivne ideoloogia kodanlike revolutsioonide aegseid liberaalseid retsepte,⁷⁰ s. o. eraettevõtluse riiklikku tugevdamist.

Kui meenutada veel lühidalt konservatiivse partei eespool käsitletud sotsiaal-poliitilisi seisukohti, siis näeme siingi teatud järeleandmisi. Ka nende põhjusi ei tule otsida konservatiivse ideoloogia loosungite hulgast, vaid arusaamast, et organiseerunud töölisliikumise võidud, sotsiaalsed reformid on loonud uued sotsiaalsed institutsioonid, mis on pöördumatult

⁶⁵ H. Tingsten jt., Parti och politik, lk. 103.

⁶⁶ Med Högern för Sveriges framtid, lk. 99.

⁶⁷ De politiska partiernas program, [1964], lk. 46.

⁶⁸ De politiska partiernas program, [1970], lk. 82.

⁶⁹ Sealsamas, lk. 86.

⁷⁰ Kodanliku ideoloogia positsioonidelt oleks niisuguste probleemide lahendamise üheks võimaluseks sotsialismi kõrval kaasaegne korporatsioon (*mature corporation*), mis peale tehniliste ja majanduslike probleemide lahendaks sotsiaalseid, kultuuri- jt. probleeme. «Nothing in American business attitudes is so iniquitous as government interference in the internal affairs of the corporation.» (John Kenneth Galbraith, *The New Industrial State*. Boston, [1967], lk. 77.) Seejuures ei oma olulist tähdust asjaolu, et kodanlikus majandusteaduses loetakse J. K. Galbraithi liberaalse suuna esindajaks. (Vt. Richard Romano, Melvin Leiman, *Views on Capitalism*. Glencoe Press, [1970].)

juurdunud või aktsepteeritud nii laiade rahvahulkade teadvuses kui ka objektiivselt ühiskonna struktuuris vastavate organisatsioonidena, sotsiaalsete gruppidenä, «finantsmehhanismidena» jne. See arusaamine on sundinud konservatiivset parteid muutma oma poliitilist strateegiat ja taktikat, lähenema sotsiaal-poliitilistele programmidele mitte absoluutselt eitavalt seisukohalt, vaid mugandades niisuguseid programme kodanluse klassihuvidega.

Kokku võttes võib öelda, et kodanlik-konservatiivne ideoloogia ja poliitika on säilitanud pika aja jooksul muutumatuna oma väärtusorientatsiooni ja klassisisu. Uute, mõnikord konservatiivse ideoloogia olemusega vastuolus olevate väärtuste aktsepteerimine on toimunud nende sisu konservatiivse poliitilise filosoofia nõuetega kohandamise teel. Väliselt on see andnud konservatiivsele ideoloogiale kaasaegsema ilme, lähendanud tema sõnavara ja näiliselt ka eesmärke teiste poliitiliste jõudude (sealhulgas progressiivsete) omadele. Nüansseeritum lähenemine kaasaja sotsiaalsetele, majanduslikele, poliitilistele ja kultuuriprobleemidele, uute nõudmist võtmine oma poliitilisse programmi (inimese- ja keskkonnakaitse, arengumaade abistamine jm.) on konservatiivide argument tõestamiseks, et nad kujutavad endast tõelist progressiparteid.

Nagu juba öeldud, peavad konservatiivid end ideeparteiks ja järelikult ei anna oma programmi sotsiaal-majanduslikule osale suuremat tähtsust kui teistele osadele. Partei poliitilised eesmärgid, esitatuna kaasaegses vormis, ei kujuta väärtuste tasandil nähtavasti tõsist alternatiivi teiste kodanlike ning reformistlike parteide eesmärkidele. Ilmne on vastuolu üksnes kommunistliku ideoloogiaga. Need asjaolud seletavad teatud hulga töölisvalijate kuulumise Mõõduka Koalitsioonipartei sotsiaalsesse baasi ning põhjendavad konservatiivide nõudlusi rahva- ja ideepartei nimele.

Pisut teisiti on konservatiivse partei poliitika praktilise küljega. See väljendab monopolistliku kapitali kitsaid klassihuve ja on vastuolus teiste kodanlike ja reformistlike parteide tegevusega, rääkimata töölisliikumise avangardi, kommunistliku liikumise eesmärkidest. Pisutki üksikasjalisem konservatiivse partei sotsiaalse baasi analüüs näitab, et kuigi sotsiaal-majanduslikud seisukohad on partei programmis tagasihoidlikul kohal, leiab partei kõige olulisemat toetust suurkapitali ringkondades.

ENSV Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut

Toimetusse saabunud
24. III 1975

T. ВАРПАК

ИДЕОЛОГИЧЕСКОЕ И ПОЛИТИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ КОНСЕРВАТИВНОЙ ПАРТИИ В ШВЕЦИИ

Резюме

В статье делается попытка проследить развитие буржуазно-консервативной политической мысли в Швеции по изменениям в политической программе Правой партии (с 1969 — Умеренная коалиционная партия). Основное внимание уделено двум проблемам: во-первых, главные ценности, на которых строится политическая программа, во-вторых, изменение политической стратегии партии в связи с изменениями политических и социально-экономических условий как в Швеции, так и на международной арене. В результате анализа автор приходит к заключению, что на уровне ценностей консервативная идеология сохранила свое идейное содержание и направленность. Однако она не избежала включения в идейный арсенал новых ценностей, среди которых были и те, что в свое время составляли главную мишень для консервативных нападок, как, например, понятие «демократия». Такое включение не изменило идейной направленности консервативной идеологии, а шло путем изменения социального содержания понятия. С другой стороны, изменение консервативной партией политической стратегии свидетельствует об ограничении возможностей консервативно-буржуазной политики под влиянием рас-

тушего рабочего движения и распространения идей социализма. Перемены в стратегии имеют целью устранение возможных противоречий между программными установками и проводимой политикой при сохранении как можно более широких перспектив консервативной идеологии. Таким образом, анализ политической стратегии консервативной партии в Швеции выявляет и ограничения политической перспективы, которые монополистическая буржуазия вынуждена учитывать независимо от собственных желаний, отраженных в ценностной части программы.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
24/III 1975

T. VARRAK

THE IDEOLOGICAL AND POLITICAL DEVELOPMENT OF THE CONSERVATIVE PARTY IN SWEDEN

Summary

The article presents a view on the development of conservative political thought in Sweden as it appears during the years in the change of the political programme of the Conservative Party (from 1969 the Moderate Unity Party). The main concern is divided between two problems: firstly, principal values underlying the political programme and, secondly, the change of the political strategy of the party in connection with the change of the whole political and socio-economic climate both in the international and internal life of Sweden. As a result, the author arrives at the conclusion that, on the level of values, the conservative ideology has preserved its essence. However, this does not exclude the acceptance of new values, including even those that once seemed the very point of conservative ideological attack, such as the concept of democracy. Accordingly, those concepts obtain a different social content as compared to the original ones. That makes it easy to include them into the whole set of conservative values on which the political philosophy of the Conservative Party is based.

Thus, the ideological adaptability to the needs of political and social realities takes place by keeping intact the outlook upon the basic qualities of human nature and society. On the other hand, the change in the political strategy of the Conservative Party bears witness to just the contradictory fact. Here the adaptability aims at a balance between the objective potentialities of policy and the need to have at disposal the most flexible framework of concepts driving at advisable social and political ends without laying it open to the attack on the ground of contradiction between the letter of the programme and aims or methods of practical policy. So the change of political strategy of the Conservative Party must reflect and, indeed, reflects the enormous change in the political and social conditions that has taken place in Sweden as well as in the entire world during the last half-century.

*Academy of Sciences of the Estonian SSR,
Institute of History*

Received
March 24, 1975